

نقشه شهردار برای میراث سه هزار ساله شهر مردگان قیطریه

هدف شهرداری از ساخت مسجد در پارک قیطریه چیست؟

فرزانه قبادی

«اینجا قیطریه! اینجا قیطریه! ما با دنیای مردگان با گمشدگان تاریخ در تماس هستیم، ما مودت تاریخی‌مان را تجدید می‌کنیم.» پرویز کیمیاوی فیلم مستند خود را از کاوش‌های باستان‌شناسی در تپه‌های قیطریه با این جملات آغاز می‌کند و از دریچه چشم مردگان 3 هزار ساله تصاویری از يك کشف مهم باستانی را ثبت می‌کند. کشفی که در سال 1347 تاریخ پایتخت را تغییر داد. در سال 1393 نیز کشف اسکلتی در خیابان مولوی، قدمت تهران را تا 7 هزار سال افزایش داد، اما در دهه چهل اکتشافات باستان‌شناسان در منطقه قیطریه ناگفته‌های بسیاری از تاریخ تهران را عیان کرد که از اهمیت بسزایی برخوردار بوده و تشابهاتی با کشفیات باستان‌شناسان در مناطق دیگر تهران از جمله شهرری، دروس، پاسداران، مهرآباد و... داشت. سال‌ها بعد و در جریان انجام حفاری‌های مترو در منطقه قیطریه نیز آثار جدیدی از این منطقه کشف شد و تمام این موارد نشان‌دهنده اهمیت تاریخی و باستان‌شناختی این محدوده از پایتخت است. پس از چند دهه، باز لرزه به گور مردگان 3 هزار ساله قیطریه افتاده است و باید باز هم دوربینی در حفره چشم اسکلتی تعبیه شود تا نگاه نگرانی را که از پس هزاران سال به تصمیمات لجوجانه مدیران شهری پایتخت دوخته شده، ثبت کند. همان‌گونه که کیمیاوی دوربینش را در حفره نگاه اسکلتی 3 هزار ساله قرار داد تا تلاش باستان‌شناسان را برای کشف حقیقت به تصویر بکشد، این بار اما کسی به دنبال حقیقت نیست، قرار هم نیست به انبان دانش تاریخی تهران چیزی اضافه شود، شواهد می‌گویند قرار چیز دیگری است.

اما نتدار يك تمدن

همه چیز از يك تصوير و خبري آغاز شد که حکایت از حصارکشی در بخشی از پارک قیطریه با هدف گودبرداری برای احداث مسجد داشت. پارک قیطریه، باغی قاجاری است که سالها پیش مالکانش آن را برای استفاده عموم مردم تهران در اختیار شهرداری تهران گذاشته‌اند. قطع درختان بخشی از این پارک، نخستین نگرانی بود که با انتشار خبر گودبرداری مطرح شد، موضوعی که اعتراض شهروندان را به دنبال داشت و شهردار و سخنگوی شهرداری تهران با این توجیه که «درختی قطع نخواهد شد» سعی در پایان بخشیدن به آن داشتند. اما حافظه تهران پر است از درختانی که قرار نبود قطع شوند و باغ‌های بسیاری با همین وعده به مرور تبدیل به برج و مرکز خرید شدند. در روزهای اخیر اما کارشناسان تاریخ نگرانی جدی‌تری را مطرح کردند، از جمله حمیدرضا حسینی، پژوهشگر تاریخ که درباره گودبرداری در پارک قیطریه نقل قولی از سرپرست کاوش‌های باستان‌شناسی این منطقه در صفحه اینستاگرامش منتشر کرد که ابعاد جدیدی از اتفاقی که در پارک قیطریه در شرف وقوع بود را روشن کرد: «در اوایل دهه هشتاد در گفت‌وگویی که با آقای کامبخش‌فرد داشتم، گفتند: تعداد گورها بسیار بیش از چیزی بود که ما از دل خاک بیرون کشیدیم. گمانه‌زنی‌ها نشان داد که بخش بزرگی از آنها زیر پارک قیطریه کنونی است، اما دیگر نخواستیم که درختان را از بین ببریم و آنجا را کاوش کنیم. آنچه به دست آورده بودیم برای مطالعه درباره «تمدن قیطریه» کافی بود. ترجیح دادیم که بخشی را برای کاوش و پژوهش آیندگان باقی بگذاریم. ایشان با خوشحالی می‌گفتند: پارک قیطریه و رفت و آمد مردم در آنجا بهترین پوشش حفاظتی برای آثار باستانی است و مانع از دستبرد به آنها می‌شود.» سیف‌الله کامبخش‌فرد، سرپرست کاوش‌های باستان‌شناسی در تپه‌های قیطریه این‌چنین از امانتداری يك تمدن سخن گفته است و حالا این نگرانی وجود دارد که در سکوت وزارت میراث فرهنگی و شتاب و اصرار شهرداری برای گودبرداری، اتفاقات دیگری در این منطقه باستانی بیفتد.

کشفیات تپه‌های قیطریه

در جریان توسعه شهر تهران در دهه چهل، بخشی از تاریخ تهران خود را نمایان کرد و زمینه بررسی‌های باستان‌شناختی در تپه‌های قیطریه - در مجاورت پارک قیطریه - را فراهم کرد. طبق اسناد موجود بیش از ۵ هزار مترمربع از این محوطه باستانی کاوش شد که در مجموع شامل ۳۵۰ گور باستانی بود و دستاورد باستان‌شناسان از این کاوش‌ها بالغ بر ۵ هزار اثر شامل شمشیر، درفش، سوزن، گردنبند و دستبند و نزدیک به ۲

هزار و ۵۰۰ سفالینه بود. این آثار در همان مقطع به موزه ایران باستان منتقل شدند و بارها در دوره‌های مختلف در معرض دید عموم قرار گرفتند. آن‌گونه که کامبخش‌فرد در کتاب «تهران ۳۲۰۰ ساله» نوشته است: «کثرت و فراوانی میراث سه هزار ساله شهر مردگان قیطریه تاکنون در هیچ تپه باستانی سابقه نداشته است، چون وجود گورستانی با این وسعت در دوره باستان و آن هم در حوزه تهران نشانه زندگی و حیات مادی در این تپه‌ها و اطراف آن تلقی می‌شد.» او در صفحه ۳۵ کتاب آورده است: «به منظور تعیین وسعت و دامنه گورستان باستانی حدود چهل و پنج گمانه کوچک و بزرگ نیز در اطراف زده شد که بیشتر آنها به آثار گورستان نرسید، مگر چند گمانه در داخل باغ صارم‌الدوله (پارک قیطریه) و تپه‌های مشرف به آن که اولی نشان داد ادامه گورستان به داخل باغ کشیده شده و محل دومی گورستان دوره اسلامی بوده که کار در آنجا متوقف شد. در محوطه باغ نیز به علت رطوبت و نفوذ و فشار ریشه درختان کلیه سفالینه‌ها را خرد کرده، کاوش و خاکبرداری از مرحله سونداژ و یافتن وسعت و دامنه گورستان فراتر نرفت.» امروز در قیطریه اثری از ترانشه‌های تیم باستان‌شناسی و گورستان باستانی مکشوفه در آن سال‌ها باقی نمانده و برج‌ها و منازل مسکونی آن تپه باستانی را پوشانده است. اما بخشی از گورستان باستانی قیطریه که در محدوده پارک قیطریه قرار دارد و از حوادث و تخریب‌ها و فرسایش تدریجی، جان به در برده بود و می‌شد به ماندگاری آن برای آیندگان امید داشت هم حالا در معرض خطر قرار گرفته است.

اصرار شهردار؛ سکوت وزیر

از ابتدای انتشار خبر احداث مسجد در پارک قیطریه، یکی از انتقادات مطرح شده، این بود که اصولاً ساخت مسجد جزو وظایف شهرداری نیست. اما سخنگوی شهرداری تهران، علت اصرار این نهاد برای ساخت مسجد در پارک قیطریه را «درخواست‌های مکتوب مردمی» عنوان کرده و گفته است مردم سال‌هاست که خواهان احداث مسجد در میان این پارک هستند. بر فرض صحت این ادعا و مطالبه مردمی برای احداث چنین بنایی، سوالی که می‌توان از مدیران شهری پایتخت پرسید، این است که مردم تهران درخواستی مبنی بر مناسب‌سازی معابر برای معلولان به شهرداری ارائه نداده‌اند؟ آیا در شبکه‌های اجتماعی بارها موضوع نامناسب بودن فضاهای عمومی برای معلولان مطرح نشده است؟ مناسب‌سازی فضاهای شهری برای عبور و مرور معلولان جزو وظایف اصلی شهرداری نیست که به آن توجه نمی‌کند؟ سخنگوی شهرداری تهران می‌گوید این

نهاد تنها نقش تسهیل‌گر را در موضوع احداث مسجد دارد، این نقش را نمی‌توان در عرصه‌های دیگر از شهرداری پایتخت انتظار داشت؟

سخنگوی شهرداری تهران می‌گوید: «اینکه برخی مساجد موجود نمازگزار کمی دارند یا بازه سنی خاص نمازگزاران در آنها، به دلایل متعددی باز می‌گردد و دلیل خوبی برای عدم توسعه مساجد نیست.» این اظهارات چه معنایی دارد و آیا نمی‌توان آن را زیر سوال بردن کارکرد اصلی مساجد که اقامه نماز و انجام امور عبادی است، تلقی کرد؟ براساس آمار رسمی اعلام شده توسط مرکز رصد فرهنگی کشور «تعداد مساجد کشور 85 هزار باب است و به ازای هر 3 هزار ایرانی، یک مسجد در کشور وجود دارد.» براساس این گزارش که آذر ماه سال گذشته منتشر شده است: «در 30.6 درصد از مساجد ایران، نماز جماعت در 3 نوبت برگزار می‌شود، در حالی که در 16 درصد از مساجد نماز جماعت اصلاً برگزار نمی‌شود و در 12.5 درصد از مساجد، نماز جماعت تنها در برخی ایام سال همانند محرم و رمضان برگزار می‌شود و تعداد مساجد فاقد امام جماعت در ایران 33552 باب است.» پیش از این آمار رسمی، در خرداد ماه سال گذشته اظهارات ابوالقاسم دولابی، نماینده ویژه رییس‌جمهور در امور روحانیت هم با واکنش‌هایی همراه بود، او اعلام کرده بود: «از بین حدود 75 هزار مسجد در کشور، درب تعداد 50 هزار مسجد بسته است.» مسجد در معماری شهرهای دوران اسلامی ایران یکی از مهم‌ترین بناها محسوب می‌شود، اما کارکرد اصلی این بنا همواره در دوره‌های مختلف تاریخ برگزاری مناسک عبادی و اقامه نماز و اجتماعات مردمی بوده است. گویا مدیران شهری تهران کارکرد جدیدی برای مساجد تعریف کرده‌اند که اعلام می‌کنند: «تعداد کم نمازگزاران دلیلی بر عدم توسعه مساجد نیست.»

اصرار شهردار تهران برای احداث مسجد در پارک قیطریه در شرایطی است که برخی نمایندگان شورای شهر آن را اقدامی خلاف قانون دانسته‌اند، ناصر امانی، عضو شورای شهر تهران در واکنش به خبر ساخت مسجد در پارک قیطریه نوشته است: «هرگونه ساخت و ساز در بوستان‌ها جز خدمات ضروری، ممنوع است و تغییر کاربری آنها بدون مصوبه مراجع قانونی ممنوعیت جدی دارد، ضمن اینکه در فاصله 300 متری پارک قیطریه دو مسجد وجود دارد که همین مهم، ساخت مسجد در این بوستان را غیرقابل توجیه می‌کند.» این نخستین بار نیست که چنین اتفاقی در پایتخت می‌افتد. تهرانی‌ها تجربه ساخت مسجد در کنار بنای تئاتر شهر را به خاطر می‌آورند. مسجدی که به‌رغم تمام مخالفت‌ها و وجود 3 مسجد دیگر در نزدیکی آن ساخته شد. پروژه مسجد

ولی‌عصر در دورانی که محمود احمدی‌نژاد شهردار تهران بود، شروع شد و بی‌توجه به تمام اعتراضات و مکاتبه هنرمندان تئاتر پیش رفت. با وجود تمام استدلال‌هایی که حامیان پروژه برای انجام آن مطرح می‌کردند،

نه تنها ساخت این بنا نتوانست معضلات محدوده اطراف خود را حل کند، بلکه تا سال‌ها حتی درباره کاربری و عنوان آن میان تصمیم‌گیران اختلاف‌نظر وجود داشت که بنایی که گنبد و مناره ندارد کاربری مسجد داشته باشد یا مرکز فرهنگی و مذهبی یا ...

اقدامات رسمی در جهت تخریب آثار تاریخی اتفاق چندان جدیدی نیست و سکوت متولیان میراث فرهنگی کشور در این مورد، معنایی جز مشارکت در این امر ندارد. شهرداری تهران تا کنون درصدد توجیه موضوع قطع درختان بود و همان پاسخ همیشگی را ارائه می‌کرد که درختی قطع نخواهد شد و «چند نهال جابه‌جا میشوند» اما حال باید دید برای نگرانی علاقه‌مندان و پژوهشگران حوزه تاریخ و باستان‌شناسی درخصوص تخریب این محوطه باستانی چه پاسخی خواهد داشت. وزارت میراث فرهنگی پس از چند روز بالاخره به موضوع ورود کرد، هر چند هنوز وزیر و معاون میراث فرهنگی این وزارتخانه هیچ واکنشی در این زمینه نشان نداده‌اند، اما محسن سعادت‌ی، معاون میراث فرهنگی استان تهران روز یکشنبه به خبرگزاری مهر گفت: «فضایی که قصد داشتند در آنجا مسجد بسازند، حصار داشت ما به شهرداری اعلام کردیم قبل از انجام هر کاری باید کارشناس میراث فرهنگی این اداره کل در محل مستقر باشد. نیروهای یگان حفاظت از آثار، در محل حاضر شدند و گزارش دادند حصارها برداشته شد و هیچ اقدامی اعم از گودبرداری یا فعالیت دیگری در آن محدوده انجام نشده است.» سعادت‌ی درخصوص توقف کامل این پروژه یا استعلام از وزارت میراث فرهنگی چیزی نگفته است، درحالی که با توجه به اثبات وجود آثار باستانی در این محدوده، اجرای هرگونه پروژه عمرانی نیاز به کسب مجوز از وزارت میراث فرهنگی و در صورت لزوم انجام کاوش‌های باستان‌شناسی پیش از هر اقدامی دارد.

منبع: روزنامه اعتماد 14 فروردین 1403 خورشیدی